

Project TIM-14-D: (EU-)REGIONALE TIM

Evoluon Eindhoven, 17-01-2012

INHOUD

(versie 3)

1. DOELEN JULES RUIS / TIM

1.1. Situering en doelen TIM

De sinds 1997 bestaande Training Interactie Management in de regio Zuidoost-Nederland, wordt sedert 2009 onder de naam 'Topopleiding Interactie Management' (TIM) voortgezet door een nieuwe Stichting TopOpleidingen, waarin de TU/e, TiasNimbas en de Universiteit Maastricht Business School samenwerken.

Doelstelling van TIM is vergroten van het innovatieve vermogen van een (eu)regio door middel van betere samenwerking tussen kennisinstellingen, overheid en bedrijfsleven, de zogenaamde Triple Helix. De innovaties hebben betrekking zowel op het ontwikkelen en maken van nieuwe machines als het ontwerpen en maken van nieuwe producten, die uiteraard gepatenteerd, vermarkt, onderhouden en gerecycled moeten worden. Afgekort: BOOM PaVOR (Bedenken, Ontwikkelen, Ontwerpen, Maken, Patenteren, Verkopen, Onderhouden en Recyclen). Het streven voor de wat langere termijn is het Benelux Middengebied te profileren als de Euregio waar technologie voor mensen tot leven komt.

De TIM-opleiding is **bestemd voor** bestuurders en managers uit kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid, en intermediaire organisaties.

Inhoudelijk staan in de TIM de volgende **thema's** centraal:

- kennisvalorisatie
- productinnovatie
- strategische marketing.

De **procesdoelen** zijn:

- versterken van het innovatieve vermogen van de regio
- de deelnemers in staat stellen daartoe efficiënte en effectieve netwerken en samenwerkingsverbanden te creëren

Kernkwaliteiten van de training zijn:

- inzicht in de samenhang der wetenschappen
- een integrale keten-aanpak
- de visie dat organisaties een brug dienen te slaan tussen wetenschap / technologie / industrie en een duurzame ontwikkeling van de samenleving
- bevordering van het (gezamenlijke) maatschappelijke verantwoordelijkheidsbesef.

In Zuidoost-Nederland ligt deze Topopleiding aan de basis van '**Brainport**', dat sedert 2004 de benaming is voor de toptechnologische ontwikkelingen in de regio Eindhoven / Zuidoost-Brabant, en van het begrip 'de **Triple Helix**' als de benaming voor de intensieve samenwerking tussen kennisinstellingen, overheid en bedrijfsleven.

De TIM zet fors in op de landelijke doelstellingen van de Kennisinvesteringsagenda (KIA-coalitie van 26 organisaties) en van het Innovatieplatform, waarbij Leven Lang Leren (bij- en omscholing) een centrale rol vervult.

Voor meer informatie: zie <http://www.topopleidingen.org/>

1.2. Opzet en doelen van Jules Ruis m.b.t. mogelijke (eu-)regionale TIM(s)

Algemeen

De centrale vraag van Jules Ruis was: wat zijn de relevante actoren en factoren die bij het opzetten van een eventuele (eu-)regionale TIM van belang zijn? Daarbij leek het hem interessant om drie regio's als referentie te onderzoeken:

- Zeeland + West-Brabant (door Eddy De Seranno), Venlo (door Jack Stroeken) en de (Vlaamse) Kempen (door Wim van Dijk).
- bv. in samenwerking met hun respectievelijke Vlaamse / Nederlandse tegenhangers, respectievelijk (voor Zeeland – West-Brabant) West- en Oost-Vlaanderen + Antwerpen, (voor Venlo) Zuid-Limburg en Nordrhein-Westfalen, (voor de Kempen) Noord-Brabant en Noord-Limburg
- bv. aansluitend bij de kansrijke regionale en grensoverschrijdende innovatie-domeinen
- bv. mogelijk ook als aanjaag-project voor
  - een (latere) TIM Benelux Middengebied
  - in het kader van een ge-euregionaliseerde en verduurzaamde Brainport 2020
  - met Europa 2020 als richtsnoer
  - en met een 'toekomstvisie 2030' (cf. o.a. Rutger van Santen) als stip aan de horizon.

Inhoudelijk ligt het in de bedoeling te komen tot een profilering van het Benelux Middengebied als de 'Regio waar Technologie voor Mensen tot Leven komt', waar 'quality of life' hoog in het vaandel van dit streven staat geschreven. Centraal in de TIM-opleiding staat dan niet langer de slogan 'Kennis, Kunde, Kassa', maar 'Van Brains via Baten naar Burgers'. Hierbij is het boek van Rutger van Santen e.a. "2030 Technology that will change the world" uitgangspunt voor de TIM-opvatting van een duurzame ontwikkeling van de samenleving (Complex Adaptive and Emergent Systems), wetende dat inzicht in de samenhang der wetenschappen daarbij van vitale betekenis is. Mogelijk kan het Evoluon hierbij als 'Brainport Ontmoetingscentrum' worden gepositioneerd.

Projectgroep

Zo ontstond tijdens TIM-14 de projectgroep D: "(EU-)REGIONALE TIM", met hogergenoemde TIM-deelnemers als projectgroepleden, en met Jules Ruis als opdrachtgever. Tijdens een TIM-avonddialoog werden - in antwoord op de vraagstelling van Hans Keijzer m.b.t. de scope van het project - door Jack Stroeken, Wim van Dijk en Eddy De Seranno volgende aspecten van het (eu-)regionale TIM-concept aangemerkt als concrete bijkomende vragen en elementen voor een 'programma van eisen' voor een dergelijk (eu-)regionaal TIM-concept:

- hoe bij de (eu-)regionale TIM uitgaan van de vanzelfsprekende grensoverschrijdende samenwerking (NL-DUI, NL-VL) van bedrijven (zoals bv. Fancom doet)?
- hoe via de (eu-)regionale TIM ervoor zorgen dat Den Haag / de publiek opinie de toekomstige (eu-)regionale ontwikkelingen en aanpak accepteert?
- hoe in deze (eu-)regionale TIM consistent oplossingen genereren voor de huidige wereldproblemen (bv. wereldvoedselproductie)?
- hoe in deze (eu-)regionale TIM Brainport bv. verbinden met Greenport?

Het doel van het project TIM-14-D werd aldus: *“Onderzoek in elk van de drie regio’s of er draagvlak is om op basis van de principes van TIM (zie hoger) activiteiten te ontwikkelen die bijdragen aan het innovatieve vermogen binnen de Triple Helix (overheden, ondernemingen, kennisinstellingen). Er staat niet bij voorbaat vast, wat deze activiteiten gaan inhouden, maar de aanpak zoals meegemaakt tijdens de huidige TIM-14 (al of niet in afgeslankte vorm) kan wel één van de opties zijn.”*

Zeeland en West-Brabant

Mede onder impuls van de leiding van REWIN, had de nieuwe Stichting Topopleidingen zich per 2010 ook op Zuidwest-Nederland (ZWN) gericht, met als doel ook voor de regio’s West-Brabant en Zeeland een TIM te laten ontwikkelen. In dat oorspronkelijke opzet zou de TIM ZWN per 2011 gehuisvest worden op de locatie van Avans Hogescholen in Breda, en zouden de masterclasses van de TIM verzorgd worden door hoogleraren en docenten van de universiteiten en hogescholen plus door bestuurders uit bedrijfsleven en overheid van Eindhoven, Tilburg, Breda en Middelburg. Later zijn door Jules Ruis (directeur van de TIM) via Monique van den Hoed (Directeur Bedrijfsvoorlichting en Handelsregister van de Kamer van Koophandel Zuidwest-Nederland) en Koos de Vos (toenmalig waarnemend directeur Economische Impuls Zeeland), contacten gelegd met Wim Brouwer en Eddy De Seranno (respectievelijk lector Innoveren en Ondernemen, en beleidsadviseur bij Hogeschool Zeeland). Uit dit overleg kwam een nieuw mogelijk scenario naar voren ten behoeve van de ontwikkeling van een TIM in de regio Zuidwest-Nederland, waarin

- de belangrijke regionale partners (uit Zeeland en West-Brabant) een grote rol zouden vervullen
- Economische Impuls Zeeland en Hogeschool Zeeland samen de aanjaagrol op zich zouden nemen
- ook partners uit Oost- en West-Vlaanderen + Antwerpen betrokken zouden worden.

Door Jules Ruis werd hierbij terecht de nadruk gelegd op het strategisch belang van een dergelijke high level opleiding voor de toekomst van Zeeland en West-Brabant, hierbij aangevend dat er nog een hoop werk te verrichten was. Hij en de oorspronkelijke initiatiefnemers stonden open voor een samenwerking met Zeeland en West-Brabant via enthousiaste personen die als ankerpunt zouden fungeren en de regionale kar trekken.

Venlo

Bij een verkenning in Venlo zal meteen rekening moeten worden gehouden met de bestaande intense grensoverschrijdende samenwerking van overheden en bedrijfsleven met Duitse partners. Gezien deze (uiteraard) geen deel uitmaakt van het ‘Benelux Middengebied’, zal de grensoverschrijdende regio als basis van een mogelijke TIM eerder gevormd worden door een aantal bestaande netwerken dan door fysieke gebiedsomschrijvingen en grenzen.

Kempen

De Stichting TopOpleidingen heeft zich tot doel gesteld om haar activiteiten geleidelijk uit te breiden tot het gehele Benelux Middengebied (de Zuidelijke Nederlanden van 1815). In dat kader werden door Jules Ruis als directeur van de stichting ook gesprekken gevoerd in België om de belangstelling van partijen uit de triple helix te verkennen. Aanvankelijk beperkten deze gesprekken zich tot de regio’s met een universiteit. Tot nu heeft dit niet geleid tot voldoende draagvlak voor het opzetten van concrete activiteiten.

Meer recent kwam de uitdaging in beeld om een alliantie aan te gaan met **de Vlaamse Kempen** (regio Turnhout, Mol en Geel). In deze regio zitten vier grote instellingen die voor de provincies Noord-Brabant en Limburg van groot belang kunnen zijn: Philips Turnhout, Janssen Pharmaceutica,

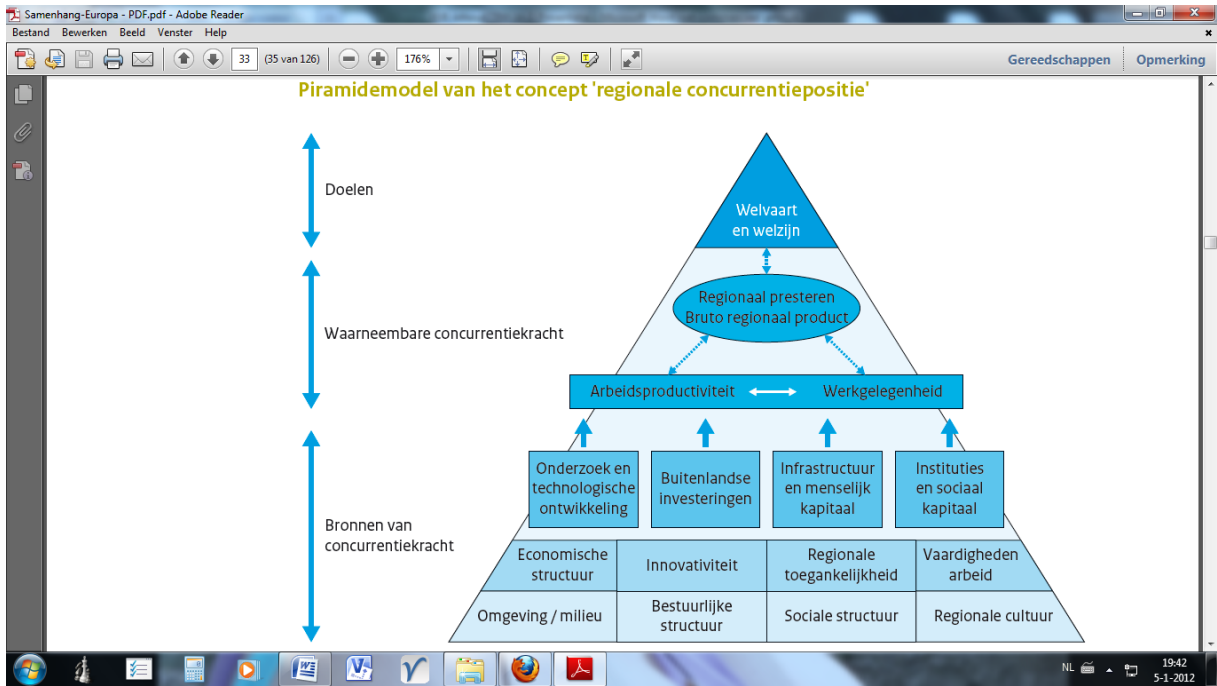
Studiecentrum voor Kernenergie (SCK•CEN) en de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO). Laatstgenoemde is een vergelijkbare collega-organisatie van het Nederlandse TNO. Verkennende gesprekken hebben plaats gevonden met diverse **sleutelfiguren** in deze regio, waaronder Robert baron Stouthuysen, Bart Wuyts (directeur SPK) en Johan Lavrijsen (Janssen Pharmaceutica). Zij hebben hun **steun toegezegd** aan het verkrijgen van draagvlak voor de activiteiten van de Stichting TopOpleidingen.

2. BELEIDSTEKSTEN ALS ONDERBOUWING

2.1. BELEIDSTEKST NL

Enkele **belangrijke bevindingen** uit: *“De concurrentiepositie van Nederlandse regio’s - Regionaal-economische samenhang in Europa”* (Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2011):

- kabinet: Nederland moet in 2040 tot de top 10 van concurrerende landen van de wereld behoren
- oog hebben voor de regionale inbedding van het bedrijfsleven in Europa: het zijn immers niet landen die met elkaar concurreren, maar bedrijven in specifieke regio’s
- slimme gebiedsgerichte beleidsopties nodig: internationale concurrentiepositie vraagt regionaal maatwerk
- connectiviteit (verbinding) tussen regio’s van essentieel belang: zowel binnen als buiten Nederland, van belang voor de Nederlandse bedrijvigheid
- Nederland heeft eerder behoefte aan beleid gericht op regionaal-economische diversificatie dan aan beleid gericht op concentratie of clustervorming, zo blijkt uit een internationale positiebepaling
- belangrijke concurrenten zitten vaak in grote regio’s / topregio’s zijn niet altijd de regionaal belangrijke concurrenten
- topsectoren bevinden zich in specifieke regio’s
- kennisinfrastructuur is vrijwel altijd van belang voor concurrentiepositie: stimuleer private kennisontwikkeling als algemene strategie. Het stimuleren van kennisontwikkeling bij bedrijven en universiteiten is een algemene beleidsoptie om de concurrentiepositie van bedrijfstakken in de meeste Nederlandse regio's te verbeteren. In vergelijking met hun concurrenten scoren Nederlandse regio's weliswaar goed op de publieke kennisontwikkeling, maar slecht op de private kennis: patenten en Research & Development bij bedrijven. Alleen de technologische industrie in Noord-Brabant vormt hierop een uitzondering.

2.2. BELEIDSTEKST VL

Enkele **bevindingen** uit **“DE LAGE LANDEN 2020-2040”** (opdrachtgevers: Ministerie van Buitenlandse Zaken Nederland, Departement internationaal Vlaanderen) (Steunpunt Buitenlands Beleid, Lange Sint-Annastraat 7, B-2000 Antwerpen, Juni 2011)

Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken en het Departement internationaal Vlaanderen hebben te kennen gegeven dat zij de strategische samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland verder willen ontwikkelen en versterken. Ze besloten daarom tot dit gezamenlijke onderzoek naar mogelijke gemeenschappelijke strategische beleidsdoelen voor de periode 2020-2040. De studie vertrekt vanuit een economisch perspectief, en leidt o.a. tot volgende algemene samenwerkingsideeën:

- gebruik maken van toekomstverkenningen
- het oprichten van een Vlaams-Nederlandse strategische denktank
- binnen de samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland duidelijk kiezen voor enkele thema's en daarbij een 'just do it'-mentaliteit aannemen

De belangrijkste uitdagingen waar de Lage Landen de komende decennia mee geconfronteerd worden zijn: globalisering, klimaatverandering, toenemende schaarste van energie en grondstoffen en demografische veranderingen.

Er zijn ook een aantal meer specifieke samenwerkingsgebieden afgebakend:

LOGISTIEK IN DE VLAAMS-NEDERLANDSE DELTA

Er zijn in het veld wel al redelijk veel initiatieven voor logistieke samenwerking en er liggen dan ook goede kansen wanneer Vlaanderen en Nederland op dit terrein meer samenwerken. Internationaal gezien kan het interessant zijn om het deltagebied als één groot samenhangend netwerk te promoten. Ook liggen er mogelijk kansen bij de binnenvaart, toegevoegde waarde logistiek, Intelligente Transportsystemen, een logistiek platform en een gezamenlijke commissie op het gebied van infrastructuur en transport.

DUURZAME ENERGIE

Er zijn op het terrein van de duurzame energie ten eerste samenwerkingsmogelijkheden in de demonstratie- en roll out-fase van nieuwe technologieën. Binnen de EU kunnen er wellicht gezamenlijk fondsen worden vergaard en zijn er kansen op het gebied van de 'bio based economy'. Verder liggen er mogelijk kansen bij windenergie, fotovoltaïsche cellen, smart grids en een 'interconnectie' tussen de Noordzee en het vaste land. Ten slotte kan men denken aan een verdere koppeling van elektriciteitsnetwerken en pijpleidingen.

KENNISECONOMIE & INNOVATIE

Kansen op het vlak van kenniseconomie en innovatie liggen ten eerste bij het bundelen van kennis en middelen. Daarbij kan men denken aan gezamenlijke investeringen in kostbare technieken, maar ook aan gezamenlijke technische opleidingen. Daarnaast kan het realiseren van zogenaamde lead plants een belangrijke kans zijn voor Nederland en Vlaanderen. Ook toekomstige krimpgebieden (in Nederland) kunnen als kans worden gezien wanneer men ze benadert vanuit een grensoverschrijdende context – bijvoorbeeld inzake werken over de grens. Ten slotte kan men denken aan een gemeenschappelijke onderwijs- en/of onderzoeksruimte en samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie in het Vlaams-Nederlandse deltagebied

LANDBOUW

Kansen voor Nederland en Vlaanderen om samen te werken liggen vooral op het terrein van kennisintensieve landbouw, nieuwe technologische ontwikkelingen (nano-, biotechnologie, ICT) en biologische landbouw.

INNOVATIE IN DE GEZONDHEIDSZORG

Zowel in Nederland als in Vlaanderen is er een hoogwaardige kennis op het vlak van gezondheidszorg. Innovaties in de zorg gaan echter gepaard met grote uitgaven en onderzoekers hebben vaak beperkte middelen om risico's te nemen. Wanneer Nederland en Vlaanderen samenwerken is er wellicht kans om risico's (kosten) te delen. Kansen voor samenwerking liggen verder vooral op het gebied van netwerken en dataverzameling, en technologieën als biotechnologie en ICT. Ook samen fondsen vergaren binnen de EU biedt perspectief

2.3. BELEIDSTEKST DUI

Uit "7 Standpunkte"

(Deutsch-Niederländische Handelskammer, 2011):

- "NL = de poort naar Europa"
- verbeteringen in grensverkeer en infrastructuur nodig
- mobiliteit van ondernemingen en werknemers
- focussen op duurzaam EU-energienetwerk

3. VRAGENLIJST

De projectgroep TIM-14-D heeft een aantal vragen voorgelegd aan een aantal actoren, waarbij het streven was om in elke betrokken regio te spreken met enkele politici (wethouder, kamerlid, europarlementariër) of topambtenaren, enkele directeuren van kennisinstellingen (universitair, hbo), enkele ondernemers (MKB, CEO), en enkele voorzitters van maatschappelijke organisaties.

De vraagstelling moest zodanig zijn dat inzicht verschaft werd in:

- de belangen in de eigen regio die gewaarborgd dienen te worden, als wordt gekozen voor deelname in de samenwerking binnen het Benelux-middegebied (Brainport*)
- de schaalgrootte, d.w.z. de grootte van de regio, om voldoende draagvlak te hebben om daadwerkelijk een daadkrachtige organisatie van de grond te krijgen
- de actoren die relevant zijn voor het regionaal draagvlak (het zijn met name personen die de kans op succes bepalen)
- de factoren en focuspunten die relevant zijn
- mogelijke activiteiten waarvan het zinvol wordt geacht de haalbaarheid voor uitvoering in 2012 te onderzoeken.

3.1. Voorgelegde vragen in Zeeland (gericht op organiseren van een PILOT)

Na een inleiding [korte schets TIM, met onderliggende waarden, geschiedenis, (beoogde) meerwaarde en resultaten, huidige concrete formules, ...]:

1. Welke **TIM-elementen** spreken u bijzonder aan?
2. Hoe **onderscheidt het TIM-aanbod** (in welke nog vast te leggen variant of scope ook) zich van het u bekende aanbod qua managementopleidingen op hoog niveau zoals deze gevolgd worden door mensen uit onze regio?
3. Op welke **inhoudelijke (bedrijfs-) sectoren** zou een TIM-Zeeland (of ruimer) zich prioritair moeten richten om dmv innovatie substantieel bij te dragen aan de economische en ecologische ontwikkeling van de regio?
4. Welke **regionale scope** verdient de strategische voorkeur voor een TIM, en waarom?
  - a. Zeeland
  - b. Zeeland + W-Brabant
  - c. Zeeland + W-Brabant + Zuid-Holland
  - d. a, b of c, + de provincies West-VL, Oost-VL, Antwerpen
  - e. geheel Zuid-NL + VL
  - f. andere: .....
5. Welke **TIM-aanbodvarianten** dienen onderzocht te worden?
  - a. qua inhoud
  - b. qua formules (inleidende sessies + individueel en groeps-projectwerk, periode, aantal dagen, huiswerk,...)
  - c. qua deelnemers (sectoren, ervaring, verantwoordelijkheid,...)
  - d. qua lokatie
  - e. qua verwachte output
  - f. qua betrokkenheid opdrachtgevers (bestuurders, directies,...)
  - g. qua kostprijs
  - h. ...
6. Welke **financieringskanalen** zien we voor een dergelijk initiatief?
7. Gezien 3, 4, 5, 6: welke **andere partnerorganisaties / personen** dienen bij een vervolgbespreking (klankbordgroep) zeker betrokken te worden? wie spreekt wie aan?

8. **Bent u bereid** om de verdere uitwerking van dit initiatief te steunen, ertoe bij te dragen, deel uit te maken van de klankbordgroep?
9. Wat zijn volgens u de **eerste stappen** die in dit kader genomen moeten worden? door wie?
10. Zijn er volgens u **initiatieven die in de aanloopfase** (bv. als 'smaakmaker', ter promotie, etc.) genomen kunnen worden? door wie?

Voorgelegd in Zeeland aan...

- **Overleg innovatie-moderatoren** uit het Zeeuwse bedrijfsleven, die samenwerken met het lectoraat Duurzaam Innoveren en Ondernemen (Smart Services Boulevard) van Hogeschool Zeeland
- (op voorstel van Ben de Reu, provinciaal gedeputeerde) **Leidinggevenden van 'Kenniswerf Zeeland'**, een samenwerkingverband tussen de drie "O's", bestaande uit:
  - voor de kennisinstellingen: Hogeschool Zeeland (Smart Services Boulevard), Roosevelt Academy, Imares (van Wageningen Universiteit in Yerseke), ROC
  - voor de overheden: de Provincie Zeeland, de Gemeente Vlissingen, Gemeente Middelburg, Gemeente Terneuzen en de Gemeente Reimerswaal
  - voor de ondernemers: trekkers zoals Amels/ Damen, Delta, Dow, en een aantal kleinere innovatieve bedrijven.
- **'Natuurlijk Zeeland'**, een samenwerkingsverband tussen Provincie Zeeland, Hogeschool Zeeland, Roosevelt Academy, Economische Impuls Zeeland en het regionaal onderzoeksinstituut SCOOP, met als trekkers Richard van Bremen (Provincie Zeeland) en Eddy De Seranno (Hogeschool Zeeland), en met als doel de hele regio te betrekken bij een ecologische en sociale economische ontwikkeling van de regio.

Zeeland: resultaten – focussen op...

Relevante ontwikkelingen m.b.t. een mogelijke (eu-)regionale TIM

Positief is in elk geval dat in de regio Zeeland en West-Brabant meerdere – bijna gelijktijdige - ontwikkelingen samen wel eens voor een sterk krachtenveld zouden kunnen zorgen:

- Zo zijn er bv. in Zeeland en West-Brabant in toenemende mate actoren te vinden (zowel in de kennisinstellingen, overheden, bedrijfsleven als in de intermediaire organisaties) die samenwerking tussen deze beide gebieden een vanzelfsprekendheid vinden met het oog op de toekomst.
- In Zeeland klinkt steeds duidelijker de roep om snel en gezamenlijk wat soms de 'Zeeuwse ziekte' genoemd wordt, om te buigen tot cohesie, samenwerking en spreken-uit-één-mond.
- Ook de 30 organisaties die deel uitmaken van het Innovatienetwerk Zeeland, zoeken steeds nadrukkelijker het antwoord op de vraag "hoe gaan we de regionale innovatie een niveau hoger brengen?". Een aantal succesvolle innovatiekringen zijn opgezet en een aantal nieuwe projecten staan ook reeds op stapel.
- In het toekomstige 'Valorisatieprogramma' voor de regio zal in wezen dezelfde vraag aan de orde zijn, met de klemtoon dan op coöperatieve processen die tot optimalere kennisbenutting moeten gaan leiden.

- In beide regio's (Zeeland en West-Brabant) groeit ook het bewustzijn dat niet met de rug naar Vlaanderen geleefd en gewerkt moet worden, maar dat deze economische regio maar kan bloeien mits het vanzelfsprekender maken van grensoverschrijdende samenwerking. Ook op dit gebied neemt het aantal initiatieven trouwens toe.

Actoren m.b.t. een mogelijke (eu-)regionale TIM

Door deze ontwikkelingen kunnen vanuit Zeeland en West-Brabant o.a. volgende actoren een centrale rol spelen in de toekomstige (EU-regionale TIM-ontwikkeling :

1^e kring (organisatoren):

- Economische Impuls Zeeland (soort ontwikkelingsmaatschappij)
- Hogeschool Zeeland, lectoraat Duurzaam Innoveren en Ondernemen
- Overleg Innovatie-moderatoren (Smart Services Boulevard van lectoraat Duurzaam Innoveren en Ondernemen, zie verder)
- Klankbordgroep 'Kenniswerf Zeeland' (samenwerkingsverband, zie verder)
- ...

2^e kring (ondersteuners):

- Kamer van Koophandel Zuidwest Nederland
- Brabants-Zeeuwse Werkgeversorganisatie
- MKB-Zeeland
- (eu-)regionale sleutelfiguren en – organisaties zoals Lambert van Nistelrooij (EP), Luc Willems (Benelux),...
- Stuurgroep 'InnoGo' (samenwerkingsverband dat erop gericht is om meer (techno)starters in Zeeland te stimuleren een winstgevende onderneming op te richten)
- ...

3^e kring (verstrekkers van subsidies / sponsoring):

- Provincie Zeeland?
- Delta? DOW? Zeeland Seaports? Zeeland Refinery? ...
- Rabobank?
- Vlaamse regering / NL ministerie EL&I, I&M,...?
- Interreg? Raak?
- ...

Focuspunten in een mogelijke (eu-)regionale TIM

- politieke prioriteiten van de nieuwe gedeputeerde voor economie Ben de Reu, en als kansrijk aangemerkte innovatie-domeinen voor Zeeland:
  - innovatie tbv economische ontwikkeling van de regio, leidend tot werkgelegenheid
  - biobased economy
  - maritiem, water en groene deltatechnologie
  - toerisme, hospitality, well-being, (ouderen)zorg,...
  - land- en tuinbouw
    - cf. Zeeland + W-Br als mogelijke organisator van Floriade 2022: In het kader van de (afgeblazen) voorbereiding voor een Floriade 2022-offerte, is er - ondanks dat de kandidatuur niet doorgaat - wel winst geboekt in de samenwerking tussen Zeeland en West-Brabant. In het desbetreffende rapport staat duidelijk opgesomd wat de sterke kanten van Zuid-West Nederland zijn, waarbij gehoopt wordt dat daar in de toekomst iets mee gedaan gaat worden, zodat een (eu-)regionale TIM hierbij kan aansluiten.

- innovatie moet ook structureel in een duurzame richting gaan, namelijk om de transitie naar een duurzame economie en werkgelegenheid te bewerkstelligen
- Zeeland leeft met enkele gespannen dilemma's:
  - enerzijds rust en ruimte, blauw en groen, anderzijds een kerncentrale en havens
  - enerzijds wegtrekkende grote dienstverlenende en overheidsbedrijven (naar het centrum van het land), anderzijds behoefte aan (hoogwaardige) werkgelegenheid om jongeren-weglek tegen te gaan
  - enerzijds slechts enkele relatief grote economische spelers, en anderzijds ontzettend veel MKB en familiebedrijfjes
  - enerzijds sterk overtuigd van het 'eigen DNA', en anderzijds relatief vanzelfsprekend samenlevend en –werkend met Z-H en W-Br, en grensoverschrijdend met Vlaanderen
- Aansluiting vinden bij Brainport 2020 moet mogelijk zijn via o.a. volgende ingangen (cf. Brainport 2020 - Nieuwsbrief 1):
  - de samenwerkingsovereenkomsten van Brainport met Vlaanderen, Wallonië, Nordrhein-Westfalen, Nederland en Grensoverschrijdende samenwerking (GROS)
  - de gezamenlijke aanpak van grootschalige proeftuinen: bv. gericht op slim rijden, elektronische zorg en duurzame centrale energieopwekking, bij uitstek geschikt om op grotere schaal neergezet te worden
  - en een aantal actuele bovenregionale projecten:
    - mbt 'People' een International community (o.a. breed werven van kenniswerkers, Talent Region, samenwerking Expat Centres, ontwikkelen e-portfolio Let's Connect, ontwikkeling arbeidsmarktmonitor,...);
    - Health Innovation op het gebied van mbt 'Life Sciences';
    - op gebied van 'Food' een samenwerkingstructuur op het niveau van Zuid-Nederland (www.eeninfood.nl)

Verdere inhoudelijke feedback

Vanuit het overleg met de innovatie-moderatoren:

De voorbeelden ter illustratie van onder andere het grootschalig impact van een dergelijke training, en de consistente aanpak waarbij meteen richting concrete gezamenlijke projecten gewerkt wordt, kwamen enerzijds over als

- “duizelingwekkend”
- “uitdagend, vol kansen”
- “daar willen we meer van weten”

Anderzijds waren er opmerkingen zoals

- “hoe kunnen we het allesomvattende karakter van een dergelijk opzet in onze regio concreet maken?”
- “hoe kunnen we concrete verbindingen leggen met de (kleinschaliger) innovatieve initiatieven in onze regio?”
- “hoe kunnen we studenten erbij betrekken?”

Onderliggend speelde dus de vraag hoe Zeeland in dergelijk project de 'eigen identiteit' kan bewaren, en zelf het programma en de formules kan bepalen, zodat enerzijds het goede kan overgenomen worden en anderzijds Zeeland-eigen prioriteiten het uitgangspunt kunnen zijn. Zo werden bv. genoemd: de biobased economy en de uitkomsten van de 'Zeeuwse DNA-discussie'.

Concreet: Eddy De Seranno en HZ-lector Wim Brouwer werken het (eu-)regionale TIM-concept verder uit, waarbij de bevroegde groep innovatie-moderatoren verder als klankbordgroep wil fungeren.

Vanuit 'Kenniserf Zeeland':

Doel is om een koppeling aan te brengen tussen de (eu-)regionale TIM enerzijds, en anderzijds de 'Kenniserf Zeeland', die als doel heeft de motor voor technologische innovatie in Zeeland te worden. Als initiator van het netwerk voor technologische innovatie in Zeeland, bestaande uit vertegenwoordigers van ondernemingen, onderwijs en overheid, worden momenteel volgende bouwstenen uitgewerkt:

- een gelijknamig bedrijvenpark met diverse onderwijs- en kennisinstututen en kennisintensieve bedrijven
- een kennisnetwerk dat het bestaande netwerk laat uitgroeien tot een Zeeuwse 'kenniseconomie'
- een financieringscluster voor de koppeling tussen kennis en bedrijven, zodat innovatieve bedrijven ondersteund worden van idee tot realisatie
- een rol als incubator/broedplaats, namelijk als fysieke locatie om de netwerkkracht daadwerkelijk te benutten, de plek waar bedrijven zich samen clusteren en vestigen
- een koppeling aan een specifiek netwerkprogramma en aan de hoofdlijnen van de regionale Valorisatie-agenda.

Concreet: een eerste voorstel voor een TIM-pilot in Zeeland (zie verder) wordt voorgelegd aan de klankbordgroep van de 'Kenniserf Zeeland'.

Vanuit 'Natuurlijk Zeeland':

Het is belangrijk om de aspecten 'duurzame ontwikkeling', 'energie en klimaat', 'burgerparticipatie', 'het nieuwe leiderschap' en 'het nieuwe samenwerken' mee te nemen in een regionale TIM-pilot. Het opgestelde 'Toekomstbeeld 2030' voor Zeeland kan hiertoe een leidraad zijn, en ingezet worden als een 'duurzaamheidsspiegel'. Zo moet het mogelijk zijn om de deelnemende overheden, bedrijven en kennisinstellingen ermee te confronteren dat ze ook rekening zullen moeten houden met het hele 'duurzame transitieplatform' dat zich momenteel vormt in de samenleving: namelijk met ontwikkelingen bij het brede publiek, de jongeren, de kunst-/cultuur- en evenementensector, en in het brede maatschappelijke middenveld vol lopende projecten en initiatieven. Gezien het wegvallen van de mogelijkheid om in 2022 in Zeeland een Floriade te organiseren, moet gezocht worden naar andere concrete, zichtbare 'mijlpalen' en 'proeftuinen' voor de middellange termijn (over 5 à 10 jaar). Concreet kan tbv een TIM-pilot in Zeeland de mogelijkheid onderzocht worden dat de Provincie Zeeland vanuit het duurzame transitieplatform via 'Natuurlijk Zeeland' enkele deelnemers naar TIM stuurt dan wel bekostigt.

Video: <http://www.youtube.com/watch?v=pG00EYEEZ3Q>

3.2. Voorgelegde vragen in Venlo (gericht op verkennen DRAAGVLAK)

1. Bent u bekend met Brainport 2020, triple helix en TIM ? (Zoja, wat kunt u daarover vertellen ?)
2. Wat vindt u van deze initiatieven ?
3. Hoe wilt of kunt u hieraan een bijdrage leveren ?
4. Zou u zelf willen deelnemen aan een TIM-training ? Waarom wel/niet ?
5. Welke partijen zou ik nog meer moeten benaderen in deze regio ? (heeft u contactpersonen ?)

6. Wat zou een TIM-training voor u succesvol maken ? (Wat moet het opleveren ?)
7. Hoe moet TIM in deze regio worden vormgegeven ?
8. Wat zijn de bedreigingen ? (Waarom gaat het niet slagen ?)
9. Wat zijn de aandachtspunten voor deze regio specifiek ?
10. Wat wilt u verder nog kwijt ?

Vorgelegd in Venlo aan...

- managers en ondernemers van enkele bedrijven in Venlo en omgeving
- de Gildeopleidingen
- een sociale instelling

Venlo: resultaten – focussen op...

- meer bekend maken TIM in de regio, initiatieven als Brainport kent men veel beter
- samenwerking met andere initiatieven (Greenport / Floriade/ etc)
- samenwerking met andere universiteiten en hogescholen (HAS / Maastricht, dependances in Venlo)
- integrale aanpak in plaats van versnippering

3.3. Vorgelegde vragen in de Kempen (gericht op verkennen DRAAGVLAK)

1. Welke **TIM-elementen** zijn het meest aansprekend?
  - Structureren van de samenwerking binnen de Triple Helix
  - Vergroten van het inzicht in de samenhang der wetenschappen
  - Bevorderen van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef (zorg voor de 'Quality of Life')
  - Kennis inzetten voor de duurzame ontwikkeling van de samenleving
  - Vergroten van het inzicht in het functioneren van regionale netwerken
  - Versterken van de persoonlijke kwaliteiten van de deelnemers
2. Bij welke **regionale platforms** bestaat mogelijk belangstelling voor een aantal TIM-elementen?
3. Bij welke **bestaande managementopleidingen** op hoog niveau, zoals deze gevolgd worden door mensen uit deze regio, kan aansluiting worden gezocht?
4. Hoe **onderscheidt het TIM-aanbod** zich van het huidige aanbod van managementopleidingen in de regio Kempen?
5. Op welke inhoudelijke (bedrijfs-)sectoren zou een TIM-Turnhout zich met name moeten richten om d.m.v. innovatie substantieel bij te dragen aan de economische en ecologische ontwikkeling van de regio?
6. Welke **regionale scope** verdient de strategische voorkeur voor een TIM, en waarom?
  - a. Regio Turnhout
  - b. Vlaamse Kempen
  - c. Vlaamse en Nederlandse Kempen
  - d. Andere scope: .....
7. Welke activiteiten uit het TIM-aanbod kunnen zinvol op hun **haalbaarheid** worden onderzocht?
8. Wat zijn **bedreigingen** voor het opzetten van een TIM-training in deze regio?

9. Is er ervaring met gezamenlijke activiteiten met vertegenwoordigers van de Triple Helix uit de **Nederlandse Kempen**? Kunnen dergelijke activiteiten nu al worden ingepast in promotie van een TIM-Kempen

Voorgelegd in de Kempen aan...

Gezien de stand van zaken in deze regio is er voor gekozen het gesprek aan te gaan met een beperkt gezelschap. Dit bestond uit de **deelnemers aan TIM-14 uit de regio Kempen**:

- Annelies Claes, manager KMO-Kenniscentrum bij Strategische Projectenorganisatie Kempen vzw (SPK)
  - Paul Peeters, project director Open Manufacturing Campus (OMC) bij Philips in Turnhout
- aangevuld met de opdrachtgever:
- Jules Ruis, directeur / bestuurder Stichting TopOpleidingen, coördinator Topopleiding Interactie Management (TIM)

Kempen: resultaten – focussen op...

Relevante ontwikkelingen m.b.t. een mogelijke (eu-)regionale TIM Kempen

De relatie tussen de Stichting TopOpleidingen en de regio Kempen is relatief vrij nieuw. Naast de verkennende gesprekken is er de deelname van twee personen uit deze regio aan TIM-14, Paul Peeters en Annelies Claes. Uit deze contacten valt voorlopig op te maken dat met name belangstelling bestaat voor het **structureren van de samenwerking** binnen de Triple Helix. In eerste instantie zal zich dit beperken tot de samenwerking binnen de Vlaamse Kempen en op termijn mogelijk met de Nederlandse Kempen en Brainport.

De verkennende gesprekken moeten leren, of er ook belangstelling bestaat voor andere TIM-elementen, zoals

- Bevorderen van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef (zorg voor de 'Quality of Life')
- Kennis inzetten voor de duurzame ontwikkeling van de samenleving
- Vergroten van het inzicht in het functioneren van regionale netwerken
- Versterken van de persoonlijke kwaliteiten van de deelnemers

Regionale platforms met potentiële belangstelling voor een (eu-)regionale TIM Kempen

De Stichting TopOpleidingen heeft haar activiteiten m.b.t. de TIM (Topopleiding Interactie Management) geconcentreerd in Eindhoven. Voor het organiseren van activiteiten in andere regio's zoekt de stichting naar bedrijven en/of organisaties die onder licentie TIM-elementen vertalen in concrete activiteiten, zoals TIM-trainingen of TIM-bijeenkomsten.

Voor regio Kempen is het in eerste instantie van belang de vraag te verkennen, wat de nieuwe actoren en factoren zijn waarmee deze regio benaderd moet worden. Een goede analyse van de antwoorden op deze vraag zal bepalend zijn voor het besluit, welke instantie het meest geschikt is om als trekker voor deze regio te gaan functioneren.

Om voornoemde vraag te toetsen is de **Kempense Innovatie Raad (KIR) een representatief platform** met een mix van partijen uit de triple helix. Dit platform bestaat sinds juni 2011. Coördinerend voorzitter is Kurt Peys. Een overzicht met de samenstelling van de KIR is als bijlage toegevoegd.

In de KIR is al gesproken over Brainport als voorbeeld van de samenwerking in de Kempen. Het platform heeft behoefte om zich te profileren en zal daarom zeer waarschijnlijk geïnteresseerd zijn in

een presentatie van de TIM als concept. Daarnaast kan overigens worden geconstateerd dat het bedrijfsleven niet rechtstreeks in het KIR vertegenwoordigd is.

Bestaande managementopleidingen in de regio Kempen die aansluiten bij het TIM-aanbod

Sinds 2011 wordt het **postgraduaat Ondernemerschap en innovatie** aangeboden door de Katholieke Hogeschool Kempen (**KHK**). Contactpersoon is Lucie Somers (lucie.somers@khk.be).

Het postgraduaat van de KHK richt zich uitsluitend op ondernemers en managers van profit- en non-profitorganisaties. De inleiders zijn afkomstig uit binnen- en buitenland, zodat naast het Nederlands ook andere talen worden gebruikt.

Het TIM-aanbod gaat uit van het leggen van verbindingen tussen partijen uit de triple helix en is dan ook gericht op een mix aan deelnemers en inleiders uit de drie geledingen. De inleiders zijn afkomstig uit het Benelux Middengebied en de voertaal is Nederlands om een zo intensief mogelijke gedachtewisseling tot stand te brengen.

Doel van de Stichting TopOpleiding is om via het TIM-aanbod bijdragen te leveren aan de ontwikkeling van het Benelux Middengebied, waarbij technologie voor mensen tot leven komt. In concreto betekent dit dat vergroting van het innovatieve vermogen van de regio via samenwerking in de triple helix gaat leiden tot nieuwe vermarktbaar producten. Daarom is concept-ontwikkeling ook een wezenlijk onderdeel van de TIM-training. Dit wordt ingevuld via projectmatige verkenningen naar de bereidheid tot samenwerking ten behoeve van specifieke innovatieve ontwikkelingen.

Focuspunten in een mogelijke (eu-)regionale TIM Kempen

Zoals eerder is aangegeven zal het voor regio Kempen in eerste instantie van belang zijn de vraag te **verkennen**, wat de **nieuwe actoren en factoren** zijn waarmee deze regio benaderd moet worden. Bij deze verkenning kan gebruik gemaakt worden van andere verkenningen, zoals opgenomen in de publicatie 'DE LAGE LANDEN 2020-2040' of in het Streekpact 2007-2012, een streekvisie die momenteel wordt opgemaakt door RESOC Kempen.

4. PLAN

A. Zeeland + West-Brabant

Actueel eerste voorstel mbt (eu-)regionale TIM-pilot 2012-2013

Concept:

- TIM-pilot = 'TIM-light'
- 7 dagen (12:30 uur – 21:30 uur)
- format afgeleid van TIM-Eindhoven: inleiders, palet thema's, interactie deelnemers,...

Deelnemers:

- voornamelijk uit Zeeland (bv. 15)
- maar ook reeds streven om bv. 3 deelnemers uit W-Brabant en 2 uit Vlaanderen te hebben (totaal 20)

Financieel:

- budget van 100.000 Euro, waarvan ½ vanuit Provincie Zeeland en ½ vanuit de organisaties die deelnemers sturen

Trekkers:

- Hogeschool Zeeland (namelijk de Smart Services Boulevard van het lectoraat Duurzaam Innoveren en Ondernemen)
- in het kader van de 'Kenniserf Zeeland' (zie hoger)

Planning februari – juli 2012

- eerste voorstel mbt (eu-)regionale TIM-pilot 2012-2013:
  - verder uitwerken
  - voorleggen aan Kamer van Koophandel 'Overleg Innovatie-moderatoren', klankbordgroep 'Kenniserf Zeeland', transitieteam 'Natuurlijk Zeeland', en stuurgroep 'InnoGo'
  - en organiseren
- tbv subsidiëring van het vervolgtraject: uitschrijven van een INTERREG-aanvraag en/of een RAAK-aanvraag voor een internationale High Performance Incubator met Zeeland, Vlaanderen (Dendermonde?), Duitsland (via Fontys Venlo), zodat in 2013-2014 de TIM kan draaien met docenten, deelnemers en programma-onderdelen die afkomstig zijn zowel uit NL, VL en DUI. Hiertoe worden ook in Vlaanderen de sleutelfiguren reeds gezocht en bezocht, met name in de kennisinstellingen, overheden en bedrijfsleven van de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Antwerpen, plus op Vlaams beleidsniveau.

Planning september 2012 – januari 2013

- TIM-pilot 2012-2013 loopt:
  - gericht op professionals, projectleiders, procesmanagers,... van de beoogde overheden, bedrijven, kennisinstellingen en intermediaire organisaties

- op zodanige wijze dat de bestuurders / hogere directies van de betrokken deelnemers mee betrokken zijn in het programma, waardoor aan het licht komt rond welke regionale kernproblemen commitment ontstaat om daarrond in de komende jaren en middels een TIM samen aan de slag te gaan
- TIM-2013-2014 wordt voorbereid:
  - = ruimere regionale TIM (dmv de Interreg- of Raak-aanvraag), vanuit evaluatie en bijsturing TIM-pilot 2012-2013

B. Venlo

Gezien de minimale tijd die hieraan besteed is, is Jack bereid de komende maanden het verkennende onderzoek verder vorm te geven, dit in veel concretere vorm dan tot op heden is gebeurd.

C. Kempen

Verkennend onderzoek

Het heeft de voorkeur in eerste instantie een verkenning uit te voeren die zich beperkt tot de Vlaamse Kempen. Belangrijk is om daar eerst voldoende interne binding te verkrijgen, voordat eventueel een relatie wordt gelegd met bijvoorbeeld de Nederlandse Kempen. Het leggen van relaties met andere regio's in Vlaanderen is op dit moment niet actueel.

Paul Peeters en Annelies Claes hebben zich gecommitteerd aan het voorstel om vanuit hun ervaring als deelnemers aan TIM-14 **samen met Jules Ruis** deze eerste verkenning te gaan uitvoeren. Voor de verkenning zal een opzet worden gekozen, die zich niet beperkt tot het benaderen van diverse regionale sleutelfiguren. Een aantal personen zal zo mogelijk ook actief bij de verkenning worden betrokken.

Het verkennend onderzoek dient onder meer inzicht te bieden in de betekenis van een tweetal bedreigingen voor het opzetten van een TIM-training in regio Kempen:

- In de Kempen functioneren een groot aantal instanties die zich tot doel stellen bijdragen te leveren aan de ontwikkeling van de regio. Elke instantie kent een strak afgebakende opdracht. Van belang voor duidelijkheid naar elkaar, maar belemmerend voor de onderlinge samenwerking. Deze constatering was een belangrijke aanleiding voor de oprichting van de KIR.
- Het verkrijgen van een breed draagvlak begint bij het apart benaderen van elke potentiële partner. Zij zullen elk hun eigen visie moeten bepalen op de rol en betekenis van de TIM-training in regio Kempen. Deze visie is de basis voor de wijze waarop door hen het partnerschap wordt ingevuld en daarmee ook de basis voor de kwaliteit van de aan te leveren deelnemers. Bovendien is commitment van partners nodig om regionale inleiders te krijgen voor de invulling van een TIM-training of TIM-bijeenkomsten.

Haalbaarheidsonderzoeken

Nauw aansluitend op het verkennend onderzoek wordt voorgesteld voor de volgende activiteiten een haalbaarheidsonderzoek uit te voeren:

- a. Het inrichten van een **klankbordgroep** voor de regio Kempen.
In eerste instantie zou deze rol kunnen worden ingevuld door de Kempense Innovatie Raad (KIR).
- b. Het organiseren van een **TIM-training** in het **najaar van 2012**.
De omvang en opzet van deze training zal moeten voldoen aan de voorwaarden van de Stichting TopOpleidingen. Daarnaast zal er een voldoende onderscheid moeten zijn ten opzichte van het postgraduaat Ondernemerschap en innovatie van de Katholiek Hogeschool Kempen.

Bovenregionale activiteiten

Voorgaande sluit niet uit dat naast dit traject partners uit de Kempen gelijktijdig ook betrokken kunnen zijn bij andere, bovenregionale activiteiten van de Stichting TopOpleidingen. Voorbeeld is het opzetten van een netwerk Lifesciences, waarin Janssen Pharmaceutica zou kunnen participeren.

D. Eerstvolgende stappen

Concrete **BESPREKINGEN** tussen Jules Ruis en de regionale trekkers:

- concept en formule
- licentie / certificering
- financiering
- scope: concrete regio-omschrijving / + Vlaanderen: W-VL, O-VL, ANTW, LIMB?
- afstemming tussen (eu-)regionale TIM / regionale TIM's

Samenstellen van een **KLANKBORDGROEP** per regio:

- leden komen o.a. uit de reeds bevroegde groepen per regio
- voor Zeeland + West-Brabant: vertegenwoordigers van 1^e, 2^e en 3^e kring (zie hoger), betrokken bij Kenniswerf Zeeland, Overleg Innovatie-Moderatoren, Stuurgroep InnoGo en transitieteam Natuurlijk Zeeland
- voor Venlo: (...)
- voor de Kempen: vooralsnog wordt de Kempense Innovatie Raad (KIR) gevraagd de rol van klankbordgroep te vervullen. Een haalbaarheidsonderzoek zal uitwijzen, of op termijn wordt gekozen voor een zelfstandige klankbordgroep.

E. Aanbevelingen

De projectgroep houdt eraan enkele aanbevelingen te formuleren m.b.t. de organisatie van en de samenhang tussen de toekomstige TIM's.

1. Landelijke TIM-themadagen

Het jaarlijks organiseren van 1 of 2 gezamenlijke TIM-themadagen voor alle deelnemers van de lopende TIM(s), TIM-alumni en –gecertificeerden, TIM-opdrachtgevers, etc., zou een aanzienlijke bijdrage kunnen leveren aan blijvende netwerkvorming tussen betrokkenen, en aan de samenhang tussen de verschillende TIM's. Een inhoudelijk interessante, gedurfde en confronterende keuze van sprekers is dan van belang, geheel in de lijn van de huidige TIM dus. Misschien is het in die formule mogelijk om eens een internationaal prominent persoon uit te nodigen, en/of hooggeplaatste politici uit NL en VL. Tenslotte is er nog de suggestie om in een dergelijke themadag ook 2 of 3 sprekers tegenover elkaar te zetten, zodat ter plekke een boeiende confrontatie kan ontstaan tussen

hoogwaardige doch onderling ongelijksoortige standpunten en ideeën, waarna interactie met en tussen alle aanwezigen plaats vindt.

2. Aantrekken van meer bedrijven in TIM

Gezien de beoogde output van TIM er o.a. in bestaat een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en maken van innovatieve producten, machines, etc., verdient het aanbeveling om nog meer in te zetten op het aantrekken van bedrijven. Enkele hierna geformuleerde suggesties zouden verder bestudeerd kunnen worden. Vooreerst is er het voorstel om de formule 'bedrijfsvriendelijker' te maken door over te gaan van een TIM van 7 dagen met elk 3 dagdelen naar een TIM van 10 dagen met elk 2 dagdelen: bv. telkens van 13:30 tot 21:00 uur, waarbij de lunch van 12:30 tot 13:30 uur behouden blijft voor al wie kan, evenals het diner van 18:30 tot 19:30 uur voor allen. Zo kunnen bedrijfsmensen desgewenst nog de hele ochtend werkzaamheden voor hun bedrijf verrichten, en worden drukke ochtendfiles vermeden. Een tweede voorstel behelst het *initieel* nog meer in rechtstreeks contact proberen te treden – via TIM-alumni en -opdrachtgevers - met samenwerkingsverbanden zoals georganiseerde innovatieve bedrijvenclusters en –sectoren (bv. de biobased economy keten) eerder dan meteen met individuele bedrijven, ook al zijn dat grote spelers. Mogelijk ontstaat op deze wijze eerst een wat 'centralere' good-will waardoor individuele bedrijven het vervolgens aantrekkelijker vinden om mee te doen.

3. De TIM-projectwerking faciliteren

In de hierboven gesuggereerde formule (namelijk 10 dagen van 12:30 tot 21:00 uur) kunnen projectgroepen er makkelijk toe beslissen om in de voormiddag samen te komen. Bovendien zou gedurende de reeks van 10 TIM-dagen een 3-tal keer (bv. dag 3, 6 en 9) de tijd van 19:30 tot 21:00 uur expliciet besteed kunnen worden aan plenaire presentaties van de gekozen projectrichting en de stand van zaken, en aan mogelijke onderlinge kruisbestuiving tussen de projecten.

5. CONCLUSIE EN DANK

De projectgroep hecht eraan Jules Ruis en de collega-deelnemers aan TIM-14 van harte dank te zeggen. Het enthousiasme, de bevoegenheid en het (ondernemingsgerichte én academische) lef van Jules hebben voor een unieke trainingservaring gezorgd. De positieve collegialiteit en tegelijk ook open feedback van de collega-deelnemers stonden borg voor zeer zinvolle interactie. Moge het vervolg van TIM en de TIM-projecten op dezelfde leest geschoeid blijven, zodat technologie voor mensen tot leven komt in een uitdeinende regio, namelijk die van de wereldwijde netwerken.